

Spor Etiği Bağlamında Gen Dopingi

Gene Doping in The Context of Ethics in Sports

Derleme Makale

¹Sait TARAKÇIOĞLU, ²Birol DOĞAN

¹Ege Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu

²Ege Üniversitesi, Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu (Emekli)

ÖZ

Geçtiğimiz yüzyıldaki fizyoloji ve ilaçbilim alanlarında kaydedilen keşifler sporcuların, yarışma performanslarını arttırmak amacıyla doping kullanmalarını yaygınlaştırmış, hızlandırmıştır. Birçok atletin ölümüyle sonuçlanan skandallara ve etik problemlere rağmen bu sorun hala çözülmemiştir. Ortadan kalkacağına, doping uygulamaları daha da kök salmakta ve performansı arttırmak için yeni doping yöntemleri bulunmaktadır. Bu yöntemlerin sonucusu ve şimdilik en gelişmiş olanı **gen dopingi**dir. Bu çalışmanın amacı, gen dopinginin doğuracağı problemlere spor etiği açısından dikkat çekmektir. Çalışmadan çıkacak sonuçlar şöyle özetlenebilir: Genetik mühendisliği henüz olgunlaşmamış bir alandır, bu yüzden gen dopingine başvuracak atletler kanser veya bağışıklık sistemi çökmesi gibi hastalıklardan muztarip

ABSTRACT

Discoveries in the fields of physiology and pharmacology over the past hundred years have accelerated the wide-spread use of doping by individual athletes as a means of performance enhancement in their sport. Despite the scandals that resulted in the deaths of many athletes and the ethical questions, this issue is still unsolved. Rather than being eliminated, the practice of doping appears to have shifted deeper underground, and illegitimated new methods are still being found to improve performance. The latest and the most sophisticated one is called "gene doping". The aim of this study is to call attention to the problems of this latest doping method in the context of ethics in sports. The main results that have been drawn from this study can be summarized as follows: Genetic engineering is still immature. There-

Geliş tarihi: 12. 12. 2012

Yayına kabul tarihi: 21.04.2013

olabilirler. Aynı zamanda, böyle pahalı bir teknolojiye çoğunlukla varlıklı sporcular erişebileceklerdir. Dahası, dini inançlarından dolayı genetik müdahaleyi reddeden sporcular, gen dopingli atletlerle yarışamayacaklardır. Bu da elit sporda adil bir yarışma imkânının ortadan kalkacağı anlamına gelmektedir.

Anahtar Kelimeler

Gen dopingi, Elit spor, Adil yarışma, Etik

fore, the athletes resorting gene doping may be badly harmed by cancer or immune system disorders. In addition, mostly, rich people will have opportunity to use this expensive technology. Beside, the athletes who would refuse using gene doping in accordance with their religious beliefs may not contend with the gene-dopers. It means that the fair competition in elite sports may be terminated.

Key Words

Gene doping, Elite sports, Fair competition, Ethics

GİRİŞ

Sporda doping, çözüm bekleyen sorunların başında gelmektedir. Çünkü doping kullanımı yaygınlaştıkça adil rekabetin, atletin sağlığının ve sporunun ruhunun zarar gördüğü düşünülmektedir. Spor literatürü incelendiğinde bu konuya yönelik tartışmaların arttığı gözlenmektedir. Bu artışın nedenleri arasında doping kullanımına dair bilgilerin açığa çıkması ve anti doping uygulamalarının önem kazanması sayılabilir. Bununla beraber, yakalanması şimdilik en zor görünen yeni doping çeşidi, *gen dopinginin* spor camiasında yarattığı kaygı da yukarıdaki nedenlere eklenebilir. Tam da bu sorunla baş edebilmek için WADA (Dünya Anti Doping Ajansı), 2002 yılında New York'ta bir çalıştay düzenlemiştir. Çalıştayın amacı, genetik biliminin elit sporda doğuracağı problemleri tartışmak ve bunlara dair önlemler almak olarak belirtilmiştir (Schneider - Friedmann, 2006, s. 65,72). Bu çalıştayın sonrasında, 2003 yılında WADA, 'Yasaklılar Listesi'ne yeni bir madde eklemiştir: "Gen Dopingi". Bu maddeye dair tanım ise şöyle belirtilmiştir: "Gen veya hücre dopingi, atletik performansı arttırma kapasitesi olan genlerin, genetik elementlerin ya da hücrelerin tedavi amacı gütmeyen kullanılmasıdır" (WADA, 2003). 2005 yılında ise Stockholm'de, WADA ve IOC (Uluslararası Olimpiyat Komitesi) tarafından düzenlenen Gen Dopingi Sempozyumu'nda konu her yönüyle ele alınmış ve sempozyum sonunda bir bildiri yayınlanmıştır (WADA, "The Stockholm Declaration",

2006). Bu bildiri, karşılaşılabilecek sorunlar ve bunlara çözüm önerilerini içermekte ve üniversiteleri, hükümetleri, özel organizasyonları mücadeleye davet etmektedir. Bu sempozyumu takip eden yıllarda, birçok akademik çalışmada gen dopingine yer verilmiş ve konu tüm boyutlarıyla ele alınmıştır/alınmaktadır.

Gen dopingi 2003 yılından itibaren WADA'nın 'Yasaklılar Listesi'nde yer almasına rağmen, konuya yönelik görüş ayrılıkları sürüp gitmektedir. Bunun bir nedeni, geleneksel doping tartışmalarının halen tatmin edici bir sonuca ulaşmamasıdır. Zira dopinge yönelik yasağı meşru bulmayanların sayısı oldukça fazladır. Diğer ve en önemli nedeni ise, genetik biliminin her geçen gün ilerleme kaydetmesidir. WADA'nın her yıl güncellediği 'Yasaklılar Listesi'ne bakıldığında gen dopingine dair tanımların yıllara göre birbirinden farklılık gösterdiği anlaşılmaktadır. Bunun nedeni, gen dopingine ilişkin çalışmaların sürmesi ve etkilerinin tam olarak bilinmemesidir. Hal böyle olunca, sorun da çözüm arayışları da daima güncel kalmaktadır.

Gen dopingi, kısaca, genetik mühendisliğinin -anti doping otoritelerinin yasakladığı şekliyle- fiziksel performansı arttırmak amacıyla kullanılmasıdır (Schneider - Rupert, 2009, s. 190). İlerleyen bölümlerde bu yeni doping çeşidinin elit sporda yaratacağı problemlere dikkat çekilecektir. Ancak öncelikle temel bir problemi, iyileştirme-geliştirme ayrımını ortaya koymak gerekmektedir. Çünkü genetik müdahaleler, tıpkı geleneksel doping ilaçları gibi tedavi amacıyla da kullanılmaktadır.

İyileştirme-Geliştirme Ayrımı

Genetik tekniklerin kullanımı büyük ölçüde toplumsal kabule bağlı olacaktır. Örneğin, embriyo manipülasyonu gibi belli genetik teknikler ciddi hastalıkları önlemek adına olumlu olabilir. Muhtemelen birçok kişi ciddi hasarların ve acıların ortadan kaldırılması için tedavi amaçlı (*therapy*) genetik müdahaleleri benimseyecektir (Breivik, 2005, s. 172; Miah, 2005, s. 50). Spor dünyasının böyle bir gelişmeye kapılarını kapalı tutacağı düşünülemez. Bu yüzden, bahsedilen teknikler sporda da rağbet görecektir. Fakat sporda, sakatlanmaların onarılmasına dair genetik tekniklerin kabul edilip edilmeyeceği henüz bir açıklığa kavuşturulamamıştır. Bunun nedeni de bahsedilen tedavilerin aynı zamanda performansı da geliştirme (*enhancement*) olasılığıdır. Çünkü çoğu tedavi edici tekniklerin dolaylı olarak performans üzerinde de etkileri vardır (Breivik, 2005, s. 172-173; Schneider - Friedmann, 2006, s. 37-38). Sporda genel olarak tedavi etmede yani kişiyi normale getirmekte bir sorun görünmemektedir; ancak performansı arttırmak, yani normalin ötesine geçmek yasaklanmıştır (Schneider, 2005, s. 36). Bununla beraber aradaki sınırı belirlemek oldukça güç görünmektedir. Örneğin, kasları tamir etmek ve yeniden büyümesini sağlamak üzere tasarlanmış genetik tedaviler, kasları sakatlanmalarından önceki hallerinden daha güçlü duruma getirebilir (Schneider, 2005, s. 36). Yine, Breivik (2005)'e göre bir ön çapraz bağı onarılması atletin performansını etkiler, çünkü bu bağı onarmak dizi daha sağlam hale getirir; ve bu kabul edilebilir. Fakat dizi sağlamlaştırmak için bağlar değil de doğrudan kaslar güçlendiriliyorsa bu kabul edilemez; genetik tedavi gen dopingine dönüşmüştür (s. 173).

Gen Dopingi ve Atletlerin Maruz Kalacağı Zararlar

Geçtiğimiz 40 yıllık sürede genetik bilimindeki gelişmeler gelecek vadetmektedir ve bazı hastalıkları gen terapisiyle tedavi etmek muhtemel görünmektedir; ancak, genlerin manipülasyonundaki kontrol henüz tam anlamıyla mümkün değildir (Miah, 2004, s. 5). Genetik alanında

yapılan çalışmalar bazı hastalara büyük zararlar vermiş, hatta kimilerinin ölümüne neden olmuştur (Schneider - Friedmann, 2006, s. 28-29). Bu yüzden atletik performansın arttırılması için uygulanacak genetik müdahaleler büyük riskler taşıyacaktır (Friedmann, 2010, s. 21). Öyleyse, sağlıklı atletlerin gen dopingi kullanarak zarar görmesini engellemek gerekmektedir. Sonuçta, bir toplumda bireyler sağlıklarını tehlikeye atacakları çoğu durumda engellenmekte ve bu engelleyici-koruyucu(paternalist) müdahaleler meşru bulunmaktadır. Örneğin, hükümetlerin, alkollü ve emniyet kemeri takmadan araç kullanımını yasaklaması kabul edilmektedir (Schneider - Friedmann, 2006, s. 91).

Geleneksel doping tartışmaları içerisinde kimileri, atletin göreceği zarar yüzünden iradesinin engellenmesini yanlış bulmaktadır. Bu bağlamda yukarıdaki gibi paternalist bir müdahalenin, atletin otonomisini ortadan kaldıracağı söylenmektedir. Çünkü kişi kendi hayatıyla ilgili kararları vermede özgürdür. Eğer kişi bulunduğu eyleme dair riskleri biliyorsa (*informed consent*) ve başkalarına zarar vermeyecekse eyleminden alıkonulmamalıdır (Simon, 1984, s. 8). Öyleyse, atlet, başkalarına zarar vermeyecekse ve zararlar hakkında bilgilendirilirse, gen dopingini uygulama konusunda onu engellemek meşru değildir. Yani atlet, hayatını kaybedecek olsa bile, otonom bir varlık olduğu için böyle bir durumda ona müdahale edilmemelidir.

Yukarıdaki görüş iki bakımdan problemlidir. Öncelikle, genetik mühendisliği hala gelişmekte olan bir alandır. Bilinen risklerinin önüne henüz geçilmemekle beraber, gen dopingi uygulamasının ardından tam olarak hangi sorunların ortaya çıkacağını doktorlar da bilmemektedir (Schneider - Rupert, 2009, s. 196). Uzun vadede düşünülecek olursa, bir genin değiştirilmesi başka genlerin işlevlerini değiştirebilir. Sonuçta insan organizması onu oluşturan içeriklerin uyum halinde çalıştığı bir fabrika gibidir. Bir içeriği değiştirmek fabrikanın henüz tam olarak çözemediğimiz uyumunu bozabilir. Bu yüzden de, atletin "bilgilendirilerek rızasının alınması" gen dopingi kullanımını meşru kılmaz. Çünkü atlet, gen do-

pingi yaptırmaya doktorlar tarafından bilgilendirildiğini farz ederek rıza gösterirken (*informed consent*), aslında tehlikeler konusunda tam olarak bilgilendirilmemiş olacaktır. Bu durumda mevcut yasak, sporcuyla koruması bakımından doğru görünmektedir.

Miah (2005), yukarıdaki görüşe katılmadığını söyler. Ona göre atlet, bilinen ve bilinmeyen tüm risklerin farkında olarak genetik müdahaleyi kabul edecektir (s. 51). Geçmişte yapılan bazı çalışmalar Miah'ı destekler niteliktedir. Örneğin, Goldman, 1984 yılında, 198 olimpiyat atlet üzerinde yaptığı bir araştırmada atletlere şu soruyu sorar: "Eğer önümüzdeki beş yıllık zaman zarfında doping kullanarak tüm altın madalyaları kazanacak olsanız ve buna karşılık, bu beş yıllık zamanın sonunda kullandığınız doping maddeleri yüzünden ölecek olsanız, cevabınız ne olurdu?" Atletlerin %52'si bu süreci kabul edeceklerini söylerler (Goldman, 1992, s. 24). Soru hipotetik olsa da, katılımcıların yarısının cevabının evet olması, atletlerin ne denli baskı altında olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Ancak, daha da önemlisi atlet, dopingin kendisine vereceği en büyük zararı, yani yaşamını sona erdireceğini bilmektedir. Öyleyse, otonomi kavramından hareketle, böyle bir kararın engellenmesini meşru bulmayanlara (Simon, 1984, s. 8) göre atlet, bir birey olarak bu kararı verebilir; beş yıl sonunda öleceğini bildiği halde doping kullanabilir. Özetle, bilgilendirilmiş ve başkalarına zarar vermeyecek atletin özgürlüğüne yapılacak engelleyici bir müdahale her ne olursa olsun onlara göre doğru değildir.

Yukarıdaki gibi bir akıl yürütme iki açıdan sorundur. İlk olarak, atletin otonomisi yine atletin kendi kararıyla ortadan kalkmaktadır. Bu, doğru görünmektedir. Örneğin Kuyurtar (2007)'a göre;

"(...)Bireysel otonominin en büyük savunucusu olan Kant, bir kimsenin herhangi bir amaçla yaşamını sona erdirmeye isteğine veya bu isteğe uygun olabilecek bir davranışa karşı çıkar. Çünkü Kant'a göre, bir kimsenin kendi yaşamını sona erdirmesi kendi içinde bir çelişkiyi barındırır. Kant'ın düşüncesinde çelişki irrasyonel olduğuna

göre, bir kimsenin herhangi bir amaçla kendi yaşamını sona erdirmesi irrasyoneldir" (s.127).

Kant'ın bir örneği yukarıdaki çelişkiyi bütün kesinliği ile göstermektedir:

"Derin ve ümitsizce acılar içinde kıvranan bir kimsenin, bütün eğilimleri, onu, hayatına son vermeye sürükleyebilir. Fakat o, bu eğilimlerine boyun eğmemelidir. Çünkü insan, her hareketinde kendisini bir vasıta değil, bir amaç olarak görmelidir. Hâlbuki mutsuzluğu, ıstırapı yüzünden kendisini yok etmeye kalkan bir kimse, kendi varlığını mutluluk için bir vasıta olarak gören kimsedir. İnsanın bu durumda, kendi insanlığına karşı olan vazifesi bakımından, varlığını bir mutluluk vasıtası olarak görmemesi ve eğilimlerine uymaması gerekir" (Heimsoeth, 1967, s.135 ve 136'da belirtildiği gibi).

Öyleyse yukarıdaki pasajda Kant, insanı ahlaki varlık kılan kavramlar dizisi ile yörgülüş bir akıl yürütme zincirini takip etmektedir. Buna göre insanı rasyonel ve ahlaki varlık kılan şey, onun eylemlerindeki temel ilkenin tutkuları ve içgüdüleri değil akli olmasıdır. Bu, aynı zamanda ahlaki kişinin kendi eyleminin yasasının kendisinde olduğu, yani otonom olduğu anlamına gelmektedir. Buna karşın, içgüdü ve tutku ahlaki olanı belirlediğinde kişi otonomisini kaybeder ve ahlaki olamaz. Basit olarak ifade edersek; kişinin aldığı her karar ve gerçekleştirdiği eylem rasyonel ve ahlaki olmak zorunda değildir. Nitekim hırsız çalmanın kötü olduğunu bilmekte, fakat zengin olma tutkusuna yenik düşmektedir. Burada eylemin ilkesi akıl değil tutku olduğundan verilen karar ve yapılan eylem rasyonel değildir. Kişi, olmayan kararı ve eylemi yüzünden otonomisini kaybetmiştir. Yani tutkularının kölesi olmuştur.

Öyleyse, atletlerin doping (gen doping) kullanımını insana dair saygının değeri adına yasaklanmalıdır. Çünkü atlet, madalya uğruna hayatını feda etmeyi istemekle, yaşamı üzerinde kendi kontrolünü kaybetmeden bireysel otonomisini koruduğunu düşünür. Oysa bu istek, onu ahlaksal bir varlık kılan otonomisini ve gelecekteki tüm potansiyel çir-

karlarını ortadan kaldırmayı içeren bir istektir. Bu yüzden bireysel otonomisi adına bizatihi bu otonominin bütünü ve gelecekteki potansiyel çıkarlarını ortadan kaldırması çelişkili bir durumdur (Kuyurtar, 2007, s. 127) (*Kuyurtar benzer tartışmayı "ötenazi" kavramı üzerinden yapmaktadır. Bu benzerliğinden dolayı kaynak olarak gösterilmektedir. Yoksa atletlere dair böyle bir yorumu yoktur. Zira bu yorum araştırmacılara aittir.*)

Bir diğer sorun ise, atletin mutluluk uğruna kendini araçsallaştırmasında yatar. Bu konuda Kant, *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi* adlı çalışmasında şöyle ifade etmektedir: 'Öyle hareket et ki, bu hareketinde, insanlığı (insan olmayı) hem kendinde hem de diğer insanların her birisinde, her zaman gaye olarak alasin; fakat asla bir araç olarak kullanmayasın.' (Heimsoeth, 1967, s.135'te belirtildiği gibi). Kant, rasyonel bir etik için insanın araçsallaştırılmasına ve insanın da kendini araçsallaştırmasına karşı çıkmakta; bu karşı çıkışı kendi etik anlayışının temelini yerleştirdiği bu maksimi (ahlaki ölçüt) formüle ederek ortaya koymaktadır. Heimsoeth (1967), Kant'ın bu formülasyonunu aşağıdaki şekilde betimlemektedir:

"Çünkü Kant'a göre insan olma şerefi, bizim bütün hareketlerimizde, her insanın şahsında (aynı zamanda kendimizde), her zaman hesaba katılmalı ve son ölçü olmalıdır. Şeyler bir vasıta olarak görülür ve kullanılırlar; fakat şahıslar, bizim için daima en yüksek saygının objesi olmalıdırlar. Kendimiz de dahil, hiç kimseyi gayelerimizin bir vasıtası olarak görmemeliyiz" (s.137).

Yukarıdaki pasajdan da anlaşılacağı üzere, atlet, zararlarını bildiği halde gen dopingi kullandığında, kendini araçsallaştırarak otonomi kaybına uğrayacaktır. Böyle bir tutum evrensel rasyonel etik ve onun temel ilkesi olan insana verilen saygı adına asla kabul edilemez. Bu yüzden atlet, gen dopinginden uzak durmayı kendine ödev bilmelidir.

Gen dopingi yasağına dair daha önce belirttiğimiz itirazlara ek olarak bir itiraz da Tamburrini (2005)'den gelir. Ona göre, WADA'nın gen dopingini yasaklaması mantıklı değildir. Çünkü:

"(...)Geleneksel doping tekniklerinin aksine, genetik teknoloji, genel tıpta yaygın bir şekilde kullanılacaktır (aslında zaten kullanılmaktadır). Yeni teknikler, örneğin spor hekimliği ve eğitim gibi toplumun diğer alanlarına girmeden önce ilk olarak sağlık hizmetlerinde geliştirilecek ve test edilecektir. Genetik modifikasyon bugün hala bazı riskler içerse de, uygulamaları takiben, çok büyük ihtimalle gelecekte bir tıp tekniği kadar zararsız olacaktır. En azından mevcut antrenman tekniklerinden daha zararlı olmayacaktır. Böylece, genetik olarak modifiye edilmiş bireyler herhangi bir ahlaki riske maruz kalmayacaktır. Dolayısıyla, tartışılan bağlamda bu yeni "doping" ile bireysel otonominin kısıtlanması söz konusu olmayacaktır. Ve temelde atletlere tehlikeli oldukları gerekçesiyle geleneksel doping çeşitlerine karşı çıkanlar gibi, gen dopingine karşı çıkanlar da doping yasağına dair en temel argümanlarından (zarar argümanı) mahrum kalacaklardır" (s.83, 88).

Bu görüş de iki açıdan sorunludur. İlk olarak, Tamburrini yasağın şimdi kaldırılmasını talep ederken, yasağa neden olan risklerin gelecekte azalacağını söylemektedir: Ancak, gelecekte riskler azalacaksa, diyelim, ortadan kalkacaksa, bu durum mevcut yasağı mantıksız kılmaz. İkinci sorun ise, gen dopinginin risklerini sporun kendisinden kaynaklanan nispeten kabul edilebilir risklerle meşrulaştırmaya çalışmasıdır.

Gerçekten de elit spor, gerek antrenmanların yoğunluğu gerekse yarışmaların zorluğu bakımından birçok risk içerir. Örneğin, dağcılık sporunda ölenler dopingden ölenlerden daha fazladır (Tamburrini, 2000, s. 202). Bir boksör, hem antrenmanlarda hem ringde hem de emekli olduktan sonra birçok sağlık sorunuyla karşı karşıyadır. Buna en iyi örnek, yediği darbeler yüzünden Parkinson sendromu teşhisi konulan Muhammad Ali Clay'dir. Birçok futbolcu sahada kalp krizinden, beyin travmasından ölmüştür. Bir karate sporcusunun dışı, çenesi, burnu her maçta kırılma riskiyle karşı karşıyadır. Ancak, tüm bu

risklerin elit sporda var olduğunu kabul etmek, atletlerin sağlıklarını tehlikeye atacak başka uygulamaları da onaylamayı gerektirmez. Aksine, bu risklerin azaltılması için mücadele etmek ve atletin sağlığını olası risklerin hasarlarından korumak için öne sürülecek argümanları desteklemek gerekir ve bu da insana verilen değeri gösterir.

Sonuç olarak, sportif etkinliğin olağan akışındaki riskler, hem geleneksel hem de gen dopinginin kanser, bağışıklık sisteminin çökmesi ve organ kaybı gibi ölümcül risklerini temellendirmenin-meşrulaştırmanın bir aracı olarak kullanılmamalıdır.

Diğer Atletlerin Göreceği Zararlar

Elit spor, atletleri oldukça zorlayan bir ortama sahiptir. Büyük ödüller, şöhret, politik amaçlar, kazananların kutsanması ve kaybedenlerin aşağılanması gibi birçok faktör, atletler üzerinde büyük baskılar yaratmaktadır. Bu yüzden, gen dopingi kullanarak başarılı olmuş bir atlet, diğer atletleri de aynı yöntemi kullanmak zorunda bırakacaktır (Schneider - Friedmann, 2006, s. 92). O halde, baskı nedeniyle gen dopingi yapan diğer atletler de muhtemel sağlık riskleriyle karşı karşıya kalacaktır.

Haisma ve diğ.(2004)'ne göre, gen dopingli atletin diğer atletlere vereceği bir zarar daha mevcuttur. Bu da, atletin çevresindeki atletlerle fiziksel temasından doğacak zarardır. Çünkü bu atlet, genetik olarak modifiye edilmiş hücreler veya gen transfer vektörü içeren salgi (*excreta*) taşıyacaktır. Bu hücreler veya salgi, diğer atletlere herhangi bir temas yoluyla transfer olursa, temas edilen atlet üzerinde istenmeyen genetik bir değişim gözlenebilir. Hastalar üzerinde yapılan genetik çalışmalara laboratuvar ortamında büyük bir titizlikle dikkat edilmektedir. Ancak, aynı terapiyi atletler daha az kontrol edilen ortamlarda yaptırabilir ve çevresine büyük zararlar verebilir (s. 24).

Gen Dopingi ve Seyirci

Seyircilerin, genetik olarak değiştirilmiş-geliştirilmiş atletleri izlediğinde, önekinine göre farklı bir spor algısı içinde olacağı tartışılmaktadır. Ör-

neğin, Tännsjö (2005)'ye göre elit spor, genetik mühendisliği aracılığıyla Formula 1 yarışına benzecektir:

“(…) Sonuçta arabaları da kullanan sürücüler var, ama asıl önemli olan arabanın tasarımıdır. Bu bağlamda atletler de bedenlerini arenada sergileyeceklerdir; ancak bedenleri gen şirketleri tarafından tasarlanacaktır. Öyleyse biz de bu şirketlerin ürünlerini kutsarız ve bunda ahlaki bir sorun yoktur. (...) Çünkü bizim, elit spora mevcut bakışımız sorunludur ve biz spordan “aşırı” sonuçlar bekliyoruz. Genetik mühendisliği de bize bu istediğimizi verecektir” (s.64, 67).

Aslında Tännsjö'nün yukarıdaki yorumu, atletlerden beklenenler ve onlara yüklenen anlamlardan kaynaklanmaktadır. Tännsjö'nün aşağıdaki görüşleri tartışmamızı bir adım daha ileriye götürecektir:

“(…) Biz kazanana, sanki o, sergilemiş olduğu kuvvetinden sorumluymuş gibi yaklaşırız; övgümüzü hak ediyormuş gibi davranırız. Ama aslında o, doğal genetik kalıtımının kazananıdır ve bu doğal yetenekleri kendi çabasıyla elde etmemiştir. Dahası, biz ona tezahürat yaptığımızda, kuvvetine veya süratine dair hayranlığımızı vurguladığımızda, Nazi ideolojisinin özünü oluşturan düşünceye saplanmış oluruz: “kuvveti kutsama” ve “zayıflığı aşağılama”. Ama eğer altın madalya kazananların genetik olarak tasarlandıklarını ve bu fiziksel özelliklere kendi özgür seçimlerinden dolayı sahip olduklarını bilirsek, daha esnek bir elit spor anlayışına sahip olabiliriz. Artık kazanana tezahürat etmede bir zarar yoktur. Ona tezahürat ederek, onun, özelliklerini akıllıca seçmiş olmasını kutlarız. Böylece hem zevk alırız hem de o özelliklerine hayran oluruz. Böyle bir hayranlık yüzeysel görünse de en azından artık kötü değildir” (Tännsjö, 2005, s. 68).

Tännsjö'nün yukarıdaki pasajını destekleyecek bir başka örnek de sporda zayıfların aşağılanması-na dairdir. 1960 Roma Olimpiyatlarında, bronz ma-

dalya kazanan yüksek atlamacı John Thomas'ın söyledikleri de toplumun atletlere dair duygularını gözler önüne sermektedir:

“Onlar sadece kazananları sever. Çabalayan adama değer vermezler. Beni yüreği olmayan bir döneke olarak çağırdılar. Çünkü Amerikan seyircileri hayal kırıklığına uğramış birer atlettirler. Şampiyonada, ne olmak istemişlerse onu seyrederek. Kaybedenlerde aslında kendilerini görürler. Bu yüzden kaybedenleri aşağılarlar” (Mazanov ve McDermott, 2009, s. 282).

Tännsjö de somut olarak şunu söylemektedir: Nazi ideolojisinin özü olan “kuvveti kutsama” ve “zayıflığı aşağılama”, elit sporun da özüdür. Eğer biz, genetik mühendisliğin elit sporda kullanılmasına izin verirsek, o zaman kaybedenleri aşağılamamız -ki Olimpiyat üçüncüsü bile kaybedendir- ve spor starlarına dair faşistçe (*fascistoid*) hayranlığımız ortadan kalkacaktır. Belki kutsanılan artık bir gen firmasının ürünü olacaktır; ama bu, faşizmi kutsamaktan daha iyidir. Bunun için, genetik mühendisliğin atletler üzerinde kullanılmasına izin verilmelidir (Tännsjö, 2005, s.57, 60, 68).

Persson (2005), Tännsjö'nün söylediklerinin yanlış olduğunu savunmaktadır. Ona göre, yıldız atletlere, onları mükemmel kılan bir fiziğe genetik olarak sahip oldukları için hayran olmayız. Eğer böyle bir genetik kapasiteleri var ve onu çalıştırmıyorlarsa genetik hediyelerini boşa harcadıkları için onları eleştiririz. Bizim onlara dair hayranlığımızın temelinde -Nazi ideolojisinin özü değil- yarışmaları kazanmaları ve rekor kırmaları yatar (s. 75).

Persson (2005) bunu, sanatçılara veya bilim adamlarına olan hayranlığımıza benzetir: “Bir aktöre belli rolleri iyi yaptığı ve bir müzisyene belli müzik parçalarını iyi çaldığı için, yani iyi performans sergiledikleri için hayran oluruz. Atletler için de durum aynıdır; biz sergilenen performansları alkışlarız” (s.76). Ona göre, kuvvete olan hayranlığımız zayıflığı aşağılama olarak gösterilerek “faşistçe” diye tanımlanamaz (s.80). Persson, asıl problemi, genetik mühendisliğin “kuvvet”i geliştirmeyi insanların sorumluluğu altına bırakmasında görmektedir: “Eğer biz atletin kendi seçimiyle elde ettiği bir güce hayran olursak, işte o zaman

faşist eğilimlerimiz hayranlık duygumuzun şemsiyesi altında meşruluk kazanır” (s.74, 80).

Gen Dopingi ve Adil Bir Yarışma

Elit spor kültürü, kaynakların dağılımı bakımından, adil olmayan bir yapıya sahiptir. Örneğin, Amerikalı bir atlet hem ekonomik ve teknolojik açıdan, hem de ülkesinin elit spora yüklediği anlam bakımından dünyanın yoksul ülkelerindeki atletlere kıyasla oldukça şanslıdır. Aynı şekilde bir ülke içerisindeki veya aynı spor kulübündeki bazı atletler bile maddi ve manevi imkânlar bakımından takım arkadaşlarından daha şanslıdır. Kaynakların böyle adaletsiz dağılımı, yarışmada nispeten belirleyici bir rol oynamaktadır. Ancak, mevcut imkânlar atletlere adil bir şekilde dağıtılsaydı ve hepsi iklim şartları benzer bölgelerde, eşit düzeyde antrenmanlar yapsaydı bile, sonucu etkileyen faktörün genetik farklılıklar olacağı iddia edilebilir. Hatta diğer şartlar ne olursa olsun genetik farklılığın, atletik performans konusu olduğunda en belirleyici faktör olduğu da söylenmektedir. Örneğin, Brown (2009)'a göre,

“Yarışmanın zaferi, daha hızlı, daha güçlü ve daha yetenekli olana gider. Ve bu performans özellikleri büyük ölçüde genetik piyangoya bağlıdır. Zafer, her zaman kendisine kalıtımla geçen avantajları geliştirmeyi seçen atletlere daha yakındır. Çoğumuz ne kadar çabalarsak çabalayalım asla dünya çapında bir atlet olamayız. Sonuçta bazı genetik özelliklerin dağılımı, kimilerine iyi talihken kimilerine kötü talihtir” (s.128).

Öyleyse, genetik mühendisliğinin atletleri değiştirmesi - geliştirmesi yarışmanın adaletini etkileyecektir ve bunun dikkatlice tartışılması gerekir. Bu bağlamda, geleceği büyük kaygıyla bekleyenler varken, bu kaygıyı gereksiz bulanlar da mevcuttur. Örneğin, Schneider ve Rupert (2009)'a göre;

“Sporun amacı; kalıtım, antrenman, yetenek veya kararlılık gibi özelliklerin yarattığı eşitsizliklerin ölçülmesidir. Eğer bu eşitsizlikler olmasaydı, yarışma oldukça sıkıcı olurdu. En temel farklılığımız olan genetik

karakter; boy, cinsiyet, vücut yapısı, kasların kompozisyonu gibi diğer farklılıklarımızı belirler. Bu farklılıklar eşitsizliklere neden olsa da, kabul edilmektedir. Eğer genetik farklılıkları, eşitsizliğe neden olduğu halde kabul ediyorsak, genetik mühendisliğinin yaratacağı hatta arttıracacağı eşitsizliği de onaylayabiliriz. Bu yüzden gen dopingini, adil bir yarışmayı bozacağını söyleyerek yasaklamamız meşru değildir” (s.194).

Yakından incelendiğinde, yukarıda bahsedilen ve “kabul edilir” denilen eşitsizliklerin genetik farklılıklardan doğan eşitsizlikler olduğu görülmektedir (antrenman hariç); ancak ekonomik veya sosyal farklılıklardan kaynaklanan eşitsizlikler göz ardı edilmektedir. Dahası, genetik mühendisliğin bu “kabul edilebilir” eşitsizlikleri arttıracığı iddia edilmekte ve bunda sorun görülmemektedir. Peki, nasıl olur da genetik mühendisliği böyle bir eşitsizliği körükler? Bunun tek yanıtı olabilir; o da sadece elit bir kesimin bunu ekonomik olarak karşılayabileceği ve gen dopingini kullanabileceğidir.

Gen dopinginin serbest olmasını savunan Tamburrini (2002)'ye göre ise genetik müdahaleler kalıtıma dair eşitsizlikleri ortadan kaldıracaktır; böylece yarışmada belirleyici olan genetik üstünlükler değil; çok çalışma, sağlıklı bir yaşam tarzı ve atletin akıllı seçimleri olacaktır. Bu yüzden, elit spora genetik mühendisliğinin girmesi hoş karşılanmalıdır (s. 291-293, 295). Tamburrini, bir önceki argümanın, yani gen dopinginin ‘kabul edilebilir’ genetik farklılıkları arttıracacağı iddiasının aksine, gen dopinginin genetik farklılıkları ortadan kaldıracacağını savunurken, ekonomik ve sosyal eşitsizliklerin belirleyiciliğine değinmemektedir. Genetik faktörler eşitlendiğinde, gerçekten de belirleyici olan çok çalışma, sağlıklı yaşam tarzı ve atletin akıllı seçimleri gibi bireysel faktörler mi olacaktır?

Tıpkı üst düzey antrenman teknolojilerinin, kaliteli gıdaların, gelişmiş antrenman tesislerinin ve ekipmanlarının, hızlı ulaşım imkânlarının; en kaliteli beslenme uzmanları, doktorlar, masörler ve antrenörler nezaretinde çalışmanın serbestliği gibi, gen dopinginin de serbest olduğunu varsayalım. Önceki imkânlarla, ekonomik bakımdan güçlü

ülkelerin, şirketlerin, takımların atletlerinin sahip olduğu açıktır. Gen dopingini yaptırabilecek atletlerin de aynı atletler olacağını tahmin etmek güç değildir.

Örneğin, Fukuyama (2002)'ya göre; “günümüz biyoetikçilerinin dile getirdiği en büyük ortak korku, bu tür bir genetik teknolojisine yalnızca zenginlerin erişebilecek olmasıdır” (s.102). Ayrıca Brown’un belirttiği gibi; “pahalı teknolojilerin dağılımı genelde topluma yayılması bakımından oldukça yavaştır. Örneğin, mevcut *in vitro fertilization* (IVF) çok pahalıdır; dolayısıyla sadece belirli bir kesim için uygundur” (Brown, 2009, s.131). Bu durumda, temel gıda ve sağlık masraflarını bile gerekli şekilde karşılayamayan yoksul atletlerin böyle bir teknolojiye ulaşması hayal gibi görünmektedir. Bu durum, fırsat eşitliği bakımından zengin ve yoksul atletler arasındaki uçurumu biraz daha açacaktır. Birçok imkânsızlığa rağmen yarışmaya tutunma isteğini korumaya çalışan bir atlet, genetik olarak güçlendirilmiş ve her türlü sosyal - ekonomik imkâna sahip atletler karşısında daha fazla mücadele edemeyecektir.

Sonuç olarak, elit sporun bizatihi kendisinin adil olmadığından hareketle, dopingin serbest olmasını savunanlar (Kell’in Connor, 2009, s.336 ve Hemphill, 2009, s.315'te belirttiği gibi), muhtemelen aynı akıl yürütmeyi gen dopingine karşı da yapacaklardır.

Elit sporun adil bir ortama sahip olmadığı doğrudur; ancak, eşitliği bozan faktörlerin (ekonomik, sosyal vs.) mümkün olduğu kadar asgariye indirilmesi gerekir. Adil olmayan gerekçelerin var olması, benzer başka gerekçelerin de varlığını meşru kılmamalıdır. Bu nedenle, bazı atletlerin, diğer atletlerle mücadelesinde gen dopingi kullanarak haksız kazanç elde edecek olması adil bir yarışma adına reddedilmelidir.

Gen Dopingi ve Dindar Atletler

Dinsel inançlar söz konusu olduğunda tıbbi müdahaleler sorunlu hale gelebilmektedir. Hayatı tehlikede olmasına rağmen kişi, dini inancını bir kenara bırakıp bedenini tıbbın eline teslim etmekten uzak durabilmektedir. Dahası, bu müdahaleler genetik mühendisliği gibi insan

üzerindeki sınırları çizilemeyen bir alandan gelecekte sorun daha da karmaşıklaşabilir. Çünkü genetik mühendisliğine en açık karşı çıkışlar dini kesimlerden gelmektedir. Bunun da nedeni din-dar kesimlerin, genetik mühendislerinin Tanrı iradesine karşı geldiklerini ve Onun rolüne soyunduklarını düşünmeleridir (Fukuyama, 2002, s.110,111). Öyleyse dine sadık bir insan genetik mühendisliğine, eğer dini inancı yukarıdaki anlamda mesafeli duruyorsa, karşı olacaktır. Bu durumda atletler arasında da aynı gerekçeyle genetik müdahalelere karşı çıkacak kesimler olacaktır. Dolayısıyla, gen dopingi serbest bırakılırsa bu kesimler zarar göreceklerdir. Sonuçta bu atletler de diğerleri gibi kazanmayı isteyen ve bunun için çalışan atletlerdir. O halde, birilerinin genetik müdahaleyle başarıya ulaştığını gördüklerinde ve onlarla yarışamayacak duruma geldiklerinde büyük bir baskı hissedeceklerdir. Bu nedenle, dini inançlarına olan sadakatleri ile yarışmaya tutunma istekleri arasında bir çelişkiye düşeceklerdir. Bu durumda önlerinde üç seçeneğin olacağı varsayılabilir:

- Genetik müdahaleyi kabul ederek "gü-nah" işleme.
- Kaybettikleri için aşılanmaya razı olma
- Yarışmayı terk etme.

Gen dopinginin, genetik farklılıkları ortadan kaldırarak yarışmayı daha adil bir hale getireceğini (Tamburri, 2002, s.291-293,295) veya yarışmanın zaten adaletsiz bir yapıya sahip olduğunu (Kell'in Connor, 2009, s.336 ve Hemphill, 2009, s.315'te belirttiği gibi) söyleyerek, yasaklanmasının meşru olmadığını iddia edenlerin aksine; gen dopinginin, atletler arasındaki uçurumu arttıracığını, dolayısıyla daha adaletsiz bir yarışa neden olacağını, bu yüzden de yasaklanması gerektiği yukarıda belirtilmişti. Şimdi, adil bir yarış adına fakat başka bir gerekçeyle bu yasak desteklenmeye devam edile-

bilir: Gen dopingli atlet, dini inancından dolayı gen dopingi yaptıramayan atletle rekabetinde haksız bir avantaj elde edecektir. Böyle bir haksız avantaj adil bir yarışma adına kabul edilmemelidir.

SONUÇ

Makale içerisinde tartışıldığı üzere, yarışan atletlerin sağlığı için ve nispeten adil olan bir yarışmayı korumak adına gen dopingi yasaklanmalıdır. Breivik (2005)'in dediği gibi, "[d]oping sistemler arasındaki yarışmanın bir parçasıdır. Eğer genetik mühendisliği spora nüfuz ederse yarışma daha da kızışacaktır. Bu, doping sorununu atletin omuzlarına yükleyeceğimiz ahlaki sorumluluklarla çözemeyeceğimiz anlamına gelmektedir. Sorun, büyük sistemlerin ve tüm spor kültürünün yer aldığı kapsamlı bir projeye çözülebilir" (s.175). Bu projeye destek olmak tüm ülkelerin ortak desteğiyle mümkün görünmektedir.

Yazar Notu: Bu makale, Sait Tarakçıoğlu'nun "Spor Etiği Bağlamında Gen Dopingi" başlıklı 2012 yılında kabul edilen doktora tezinden türetilmiştir. Tez danışmanı Prof. Dr. Birol Doğan'dır. Makale, 31 Mayıs, 1-2 Haziran 2012 tarihlerinde Ankara'da düzenlenen II. Uluslararası Beden Eğitimi ve Sporda Sosyal Alanlar Kongresi'nde poster bildirisi olarak sunulmuştur.

Yazışma Adresi (Corresponding Address):

Dr. Sait Tarakçıoğlu

Ege Üniversitesi

Beden Eğitimi ve Spor Yüksekokulu

İZMİR

E-posta: sait.tarakcioglu@ege.edu.tr

Telefon No: 0232 3425714

Fax No: 0232 3399000

KAYNAKLAR

- Breivik G.** (2005). Sport, gene doping and ethics. (CM Tamburrini, T Tännsjö, Eds.), *Genetic Technology and Sport: Ethical Question* (1st ed.), s. 165-177. New York: Routledge.
- Brown WM.** (1980). Ethics, drugs, and sport. *Journal of The Philosophy of Sport*, 7(1), 15-23.
- Connor JM.** (2009). Towards a sociology of drugs in sport. *Sport in Society*, 12(3), 327-343.
- Friedmann T.** (2010). How close are we to gene doping? *Hastings Center Report* 40, (2), 20-22.
- Fukuyama F.** (2003). *İnsan Ötesi Geleceğimiz: Biyoteknoloji Devriminin Sonuçları*. (Ç Aksoy Fromm Çev.). Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi.
- Goldman B.** (1992). *Death in The Locker Room: Drugs and Sports*. Chicago, IL: Elite Sports Publications.
- Haisma HJ, de Hon O, Sollie P, Vorstenbosch J.** (2004). *Gene Doping*. Netherland Centre for Doping Affairs: Topical Publication
- Heimsoeth H.** (1967). *Immanuel Kant'ın Felsefesi*. (T Mengüşoğlu Çev.). İstanbul: İstanbul.
- Hemphill D.** (2009). Performance enhancement and drug control in sport: Ethical considerations. *Sport in Society*, 12(3), 313-326.
- Kuyurtar E.** (2007). Ötenazinin ahlaksallığı. *Felsefelogos*, 1(32), 115-134.
- Mazanov J, McDermott V.** (2009). The case for a social science of drugs in sport. *Sport in Society*, 12(3), 276-295.
- Miah A.** (2004). *Genetically Modified Athletes Biomedical Ethics, Gene Doping and Sport*. New York: Routledge.
- Miah A.** (2005). Gene doping: the shape of things to come. (C Tamburrini, T Tännsjö, Eds.), *Genetic Technology and Sport: Ethical Question* (1st ed.), s. 42-53. New York: Routledge.
- Persson I.** (2005). What's wrong with admiring athletes and other people? (C Tamburrini, T Tännsjö, Eds.), *Genetic Technology and Sport: Ethical Question* (1st ed.), s. 70-81. New York: Routledge.
- Schneider AJ.** (2005). Genetic enhancement of athletic performance (CM Tamburrini, T Tännsjö, Eds.), *Genetic Technology and Sport: Ethical Question* (1st ed.), s. 32-41. New York: Routledge.
- Schneider AJ, Friedmann T.** (2006). *Gene Doping in Sports: The Science and Ethics of Genetically Modified Athletes*. London, UK: Elsevier.
- Schneider AJ, Rupert JL.** (2009). Constructing winners: The science and ethics of genetically manipulating athletes. *Journal of the Philosophy of Sport*, 36, 182-206.
- Simon RL.** (1984). Good competition and drug-enhanced performance. *Journal of The Philosophy of Sport*, 11(1), 6-13.
- Tamburrini CM.** (2000). What's wrong with doping? (T Tännsjö, CM Tamburrini, Eds.), *Values in sport: Elitism, Nationalism, Gender Equality and The Scientific Manufacture of Winners* (1st ed.), s. 200-216. New York: Routledge.
- Tamburrini CM.** (2002). After doping, what? The morality of the genetic engineering of athletes. (WJ Morgan, Ed.), *Ethics in Sport*. (2nd ed.), s. 285-297. Champaign, IL: Human Kinetics.
- Tamburrini CM.** (2005). Educational or genetic blueprints, what's the difference? (CM Tamburrini, T Tännsjö, Eds.), *Genetic Technology and Sport: Ethical Question* (1st ed.), s. 83-90. New York: Routledge.
- Tännsjö T.** (2005). Genetic engineering and elitism in sport. (CM. Tamburrini, T. Tännsjö, Eds.), *Genetic Technology and Sport: Ethical Question* (1st ed.), s. 57-69. New York: Routledge.
- WADA.** (2003). International Standard for the Prohibited List 2004, 20 Mart 2009, http://www.wada-ama.org/Documents/World_Anti-Doping_Program/WADP-Prohibited-list/WADA_Prohibited_List_2004_EN.pdf.
- WADA.** (2006). The Stockholm Declaration. Feature: Gene Doping Symposium. *Play True*, 1, s.22, 20 Şubat 2009, http://www.wada-ama.org/Documents/Science_Medicine/Scientific%20Events/WADA_Stockholm_Declaration_2005.pdf